

Elucidation of the Attributes of an Islamic-Revolution-Rank Teacher in the Educational System with Emphasis on Sermon 87 of Nahj al-Balāghah

Mohsen Fattahi Ardakani¹, AmirHossein Fazeli², Seyyed Mohammad Taha Mirshamsi³

¹ Department of Theology and Islamic Studies Education, Farhangian University, Tehran, Iran
(Corresponding author), fattahi@cfu.ac.ir

² Master's Student, Department of Theology and Islamic Studies Education, Farhangian
University, Yazd, Iran. amirhossinfazeli1380@gmail.com

³ Master's student, Department of Islamic Philosophy and Theology, Faculty of Theology and
Islamic Studies, University of Tehran, Tehran, Iran. smtahamirshamsi@gmail.com

Abstract

The teacher in the educational system occupies a foundational role in shaping the character and future of learners. In this regard, the present study aims to extract the attributes of an Islamic-Revolution-rank teacher in the educational system, grounded in Sermon 87 of Nahj al-Balāghah, and to delineate the responsibilities attached to this role. The central research problem is: What components and attributes does an Islamic-rank teacher in the educational system possess according to Sermon 87 of Nahj al-Balāghah? The research methodology follows a qualitative approach. The analytical process—initial reading, open coding, identification of basic and organizing themes, validation of coherence, and final interpretation—yielded four principal dimensions: 1. Individual and ethical traits: self-knowledge and piety achieved through awareness of inner needs, practical sincerity, and dynamism in performing virtuous acts, expressed as a spirit of altruism. 2. Social responsibilities: piety-centered guidance, commitment to justice, and alignment of speech and behavior through the teacher's honesty in conduct and discourse. 3. Professional skills: problem-solving capability, continuous learning, and inspirational influence derived from the teacher's ongoing self-education and his role in the conscious transmission of knowledge. 4. Spiritual foundations: leadership grounded in the Qur'an and divine sciences, belief in the Hereafter, and purposiveness oriented toward preparation for social and cultural transformations. In the domain of education, the Islamic-rank teacher, adopting an all-encompassing perspective, while refraining from limiting his function to mere knowledge transfer, simultaneously attends to scientific, ethical, social, and spiritual dimensions, thereby preparing learners for individual-social existence.

Keywords: Teacher, Islamic Revolution, Nahj al-Balāghah, Educational system, Students.

Received: 2025/09/03 ; **Revised:** 2025/11/02 ; **Accepted:** 2025/12/21 ; **Published online:** 2026/03/30

Cite this article: Fattahi Ardakani, M., Fazeli, A.H. & Mirshamsi, S.M.T. (2026). Elucidation of the Attributes of an Islamic-Revolution-Rank Teacher in the Educational System with Emphasis on Sermon 87 of Nahj al-Balāghah. *Research Quarterly of Islamic Education and Training*, 7(1), p. 69-92. <https://doi.org/10.48310/riet.2025.18982.1422>

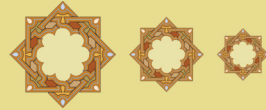
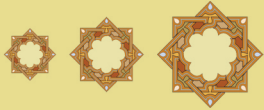
Publisher: Farhangian University

<http://tarbiatmaaref.cfu.ac.ir/>

Article type: Research Article

©2025/authors retain the copyright and full publishing rights

تبیین شاخصه‌های معلم تراز اسلامی در نظام آموزشی با تاکید بر «خطبه ۸۷ نهج‌البلاغه»

محسن فتاحی اردکانی^۱، امیرحسین فاضلی^۲، سید محمد طاها میرشمسی^۳

^۱ گروه آموزش الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران (نویسنده مسئول).
fattahi@cfu.ac.ir

^۲ دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه آموزش الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه فرهنگیان، یزد، ایران.
amirhossinfazeli1380@gmail.com

^۳ دانشجوی کارشناسی ارشد، گروه فلسفه و کلام اسلامی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی،
دانشگاه تهران، تهران، ایران. smtahamirshamsi@gmail.com

چکیده

معلم در نظام آموزشی دارای نقشی بنیادین در شکل‌دهی شخصیت و آینده‌متریبیان است. در این راستا، هدف پژوهش حاضر، استخراج شاخصه‌های معلم تراز انقلاب اسلامی در نظام آموزشی، مبتنی بر خطبه ۸۷ نهج‌البلاغه و تبیین مسئولیت‌های آن است. مسأله اصلی پژوهش آن است که معلم تراز اسلامی در نظام آموزشی با توجه به خطبه ۸۷ نهج‌البلاغه دارای چه مؤلفه‌ها و شاخصه‌هایی می‌باشد. روش پژوهش مبتنی بر رویکرد کیفی است. یافته‌های پژوهش منجر به استخراج چهار محور کلیدی گردید: الف) ویژگی‌های فردی و اخلاقی: خودشناسی و تقوا از طریق شناخت نیازهای درونی، اخلاص عملی و پویایی در انجام اعمال نیک به صورت روحیه خیرخواهی. ب) مسئولیت‌های اجتماعی: هدایت‌گری تقوامحور، التزام به عدالت و همسویی گفتار و کردار از طریق صداقت معلم در رفتار و گفتار. ج) مهارت‌های حرفه‌ای: توانایی حل مسأله، یادگیری مستمر و الهام‌بخشی توسط یادگیری مداوم معلم و نقش او در انتقال آگاهانه دانش. د) بنیان‌های معنوی: رهبری مبتنی بر قرآن و معارف الهی، معادباوری و هدفمندی به صورت آماده‌سازی در تحولات اجتماعی و فرهنگی. در مسأله آموزش، معلم تراز با رویکرد همه‌جانبه‌نگری، ضمن پرهیز از اکتفاء به انتقال دانش، با توجه همزمان به ابعاد علمی، اخلاقی، اجتماعی و معنوی، آمادگی متریبیان برای زیست فردی- اجتماعی را فراهم می‌کند.

کلیدواژه‌ها: معلم، انقلاب اسلامی، نهج‌البلاغه، نظام آموزشی، دانش‌آموزان.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۱۲؛ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۸/۱۱؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۹/۳۰؛ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۵/۰۱/۱۰
استناد به این مقاله: فتاحی اردکانی، محسن؛ فاضلی، امیرحسین؛ میرشمسی، سید محمد طاها (۱۴۰۵). تبیین شاخصه‌های معلم تراز اسلامی در نظام آموزشی با تاکید بر «خطبه ۸۷ نهج‌البلاغه». پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی، (۱۱۷)، ص ۶۹-۹۲.

<https://doi.org/10.48310/riet.2025.18982.1422>

<http://tarbiatmaaref.cfu.ac.ir>

نوع مقاله: پژوهشی

ناشر: دانشگاه فرهنگیان

©۱۴۰۴/ نویسنندگان دارنده حق مؤلف مقاله خود بدون محدودیت هستند.

۱. مقدمه

یکی از مبانی انسان‌شناسی فلسفی، اذعان به گرایش ذاتی کمال‌طلبی در سرشت انسان است. بر این اساس، در کانون انسان‌شناسی تربیتی، اصل کمال‌طلبی که یکی از ویژگی‌های فطری انسان به شمار می‌رود، مستلزم فرایند نظام‌مند تعلیم و تربیت است. بدیهی است که طلب سعادت و کمال، خصیصه‌ای فطری است که عامل «فطرت» انسان را به سوی آن فرامی‌خواند (مصباح یزدی، ۱۳۸۴، ص ۳۳). این گرایش همچون سایر امور فطری، حقیقتی جهانشمول و همواره کانون توجه اندیشمندان و مکاتب مختلف بوده است. مکاتبی مانند مکتب عقل (مطهری، ۱۳۷۸، ص ۱۱۲؛ سروش، ۱۳۹۴، ص ۶۸؛ فارابی، ۱۴۱۳ق، ص ۱۸۳)، عرفان و تصوف (مطهری، ۱۳۷۸، ص ۱۳۲؛ شه‌بخش، ۱۳۸۸، ص ۱۳۴)، قدرت (مطهری، ۱۳۷۸، ص ۲۱۳؛ نیچه، ۱۳۸۵، ص ۸۶)، محبت و معرفت (مطهری، ۱۳۷۸، ص ۲۵۱؛ سهروردی، ۱۳۷۲، ص ۱۳۶)، مبتنی بر مبانی جهان‌شناختی و ایدئولوژیک خویش، با تعاریف متفاوتی از کمال انسانی، مسیرهای نیل بدان را ترسیم کرده‌اند. سیر استکمالی انسان با ریشه داشتن در استعدادها و قابلیت‌های منحصر به فردش، او را از سایر موجودات متمایز ساخته، امکان رشد و تعالی را فراهم می‌آورد. گذار انسان از قوه به فعل، یا به عبارتی، فعلیت یافتن استعدادها بالقوه، تنها با فرایند تعلیم و تربیت محقق می‌گردد که نشانگر آزادی و اختیار انسان در گزینش مسیر تکامل خویش است. تمایز انسان با سایر موجودات، عمدتاً در همین ظرفیت تربیت‌پذیری و امکان صعود در مراتب وجودی (با توجه به نظریه تشکیک در وجود) نهفته است. در حالی که تربیت حیوانات منحصراً بر ابعاد غریزی و رفتارهای گونه‌محور متمرکز است، انسان با توجه به آیه «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ ... وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً» (اسراء، ۷۰) به واسطه کرامت ذاتی‌اش، از قابلیت‌های بالقوه گسترده‌ای برای نیل به کمال برخوردار است. این کرامت ذاتی، بستر ساز سعه وجودی و امکان رشد انسان محسوب می‌شود. در مقابل، کرامت اکتسابی، حاصل تلاش آگاهانه و انطباق رفتار فرد با معیارهای الهی است. آیه «إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاكُمْ» (حجرات، ۱۳) نیز مؤید همین نکته است که معیار اصلی کرامت و ارزش انسان نزد خداوند، تقوا و پرهیزگاری می‌باشد (به نقل از: فتاحی اردکانی و میرشمسی، ۱۴۰۳، ص ۷۰). نهج‌البلاغه به عنوان یکی از منابع اسلامی، اصول و مبانی تربیت انسان را به شیوه‌ای جامع و عمیق تبیین می‌کند. امام علی (ع) در این اثر ارزشمند، با بهره‌گیری از آموزه‌های قرآنی و تجربیات خود، انسان را به سوی کمال و حیات طیبه هدایت کرده و در مسیر رشد همه‌جانبه او نقش بسزایی ایفا می‌کند. شناخت دقیق شاخصه‌های کمال انسانی و پرورش آن‌ها از جمله مهم‌ترین اهداف تربیت دینی است. نهج‌البلاغه در برگزیده گنجینه‌ای از سخنان امیرالمؤمنین (ع) با بیان مفاهیم عمیق اخلاقی، اجتماعی و تربیتی، می‌تواند منبع غنی استخراج

شاخصه‌های معلم تراز انقلاب اسلامی باشد. برای مثال، امام علی (ع) در خطبه‌ها و نامه‌های خود بر اهمیت عدالت، صداقت و مسئولیت‌پذیری تأکید می‌کنند. معلم تراز اسلامی باید با الهام از این شایستگی‌ها در تعامل با دانش‌آموزان عدالت‌ورزی کند و ضمن صداقت در انتقال دانش، نسبت به تربیت نسل آینده احساس مسئولیت نماید. نهج‌البلاغه همچنین بر ارتباط عاطفی و مهربانی در تعلیم و تربیت تأکید کرده است، چنانکه امیرالمؤمنین (ع) در نامه ۵۳ به مالک اشتر می‌فرماید: «وأشعر قلبك الرحمة للرعية، والمحبة لهم، واللطف بهم»، «مهربانی با مردم را پوشش دل خویش قرار ده و با همه دوست و مهربان باش». این آموزه‌ها به معلم یادآوری می‌کند که تربیت تنها انتقال دانش نیست، بلکه ایجاد رابطه‌ای مبتنی بر احترام و محبت است. در همین راستا، امام علی (ع) در خطبه ۸۷ نهج‌البلاغه، شاخصه‌های مهمی را ارائه می‌دهند که برای یک معلم تراز اسلامی راهگشا است. در این خطبه، علی (ع) ابتدا به توصیف صفات متقین و فاسقین پرداخته و این دو گروه را مقایسه می‌کنند: «متقین با خودسازی و تهذیب نفس به جایگاه والایی نزد خداوند می‌رسند، در حالی که فاسقین به دلیل پیروی از هوا و هوس، از مسیر حق منحرف می‌شوند. سپس علی (ع) بر جایگاه اهل بیت (ع) به عنوان جانشینان پیامبر (ص) و راهنمایان امت تأکید کرده، بیان می‌دارند که تمسک و پیروی از آنان راه رسیدن به سعادت است. در بخش دیگری از این خطبه، علی (ع) به ویژگی‌های خود اشاره کرده و بیان می‌کنند که ایشان، همواره در راه حق و عدالت بوده، ظلم و ستمی روا نداشته، نیکی‌ها را با اعمال و گفتارش در میان آنان رواج داده و ملکات اخلاق انسانی را به آنها نشان داده است. در پایان خطبه، امام علی (ع) از آینده بنی‌امیه خبر داده، بیان می‌کنند، حکومتی را که به زور و ستم تصاحب کرده و با تازیانه و شمشیرشان در جامعه گسترش خواهد یافت، پایدار نخواهد بود. معلم تراز، معلمی است که با الهام از اصول اسلامی، به‌ویژه آموزه‌های نهج‌البلاغه، دارای شایستگی‌های اخلاقی، تربیتی و تخصصی برای پرورش نسلی متعهد می‌باشد؛ نظام آموزشی، ساختار سازمان‌یافته‌ای است که فرآیند تعلیم و تربیت را با هدف فعلیت‌بخشی به استعدادهای فطری انسان، براساس مبانی اسلامی طراحی می‌کند، تا زمینه‌ساز حرکت اختیاری انسان از قوه به فعل باشد. پژوهش حاضر با تمرکز بر خطبه ۸۷ نهج‌البلاغه، به بررسی و تبیین شاخصه‌های معلم تراز در نظام آموزشی و پیامدهای آن می‌پردازد. ضرورت این پژوهش از آنجا ناشی می‌شود که با وجود تأکید بر فطرت کمال‌طلب انسان و نیاز به نظام تربیتی کارآمد، استخراج شایستگی‌های معلم تراز کمتر براساس نهج‌البلاغه، به‌ویژه خطبه ۸۷ به‌طور نظام‌مند طراحی شده است. بنابراین، پژوهش حاضر با تمرکز بر خطبه ۸۷ نهج‌البلاغه، با هدف پاسخ به این پرسش اصلی انجام شده است که: معلم تراز در جمهوری اسلامی براساس خطبه ۸۷ نهج‌البلاغه باید از چه شاخصه‌هایی برخوردار باشد؟ در این راستا،

محتوای خطبه مذکور بررسی شده و مؤلفه‌های اصلی معلم تراز استخراج و تحلیل می‌شود؛ تا از این رهگذر، شاخصه‌های اصیل و کاربردی برای طراحی نظام‌های تربیت، گزینش و ارزیابی معلمان فراهم آید.

۲. پیشینه پژوهش

نصرتی‌هشی و همکاران (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «مؤلفه‌های اخلاق حرفه‌ای معلم با تأکید بر تعامل معلم با خود از منظر نهج‌البلاغه»، نشان دادند که، معلم بر تقویت استعدادها و وجودی خویش تأکید می‌ورزد و همچنین با تکیه بر آن، موجب تعالی اخلاق حرفه‌ای خویش می‌شود.

توکلی (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «تربیت معلم تراز نظام جمهوری اسلامی ایران براساس آموزه‌های قرآن کریم»، دریافت که تربیت معلم تراز اسلامی باید براساس ارزش‌های الهی پایه‌ریزی شود که مهم‌ترین آن توحید است.

معمتمد و همکاران (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «طراحی و تدوین الگوی تربیت معلم کارآمد تراز جمهوری اسلامی با تأکید بر اسناد بالادستی»، تلفیق تخصص و تعهد را محور تحول در نظام تربیت معلم دانسته و تحقق آن را منوط به نوآوری آموزشی و ارتقای منابع انسانی می‌دانند.

باقری و ایروانی (۱۳۸۰) در پژوهشی با عنوان «جایگاه نظریه‌های تربیتی در عمل معلم»، نشان داد که، مبنای تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌های معلم در واقع براساس نظریه‌های تربیتی صورت می‌گیرد.

فرامرز قراملکی (۱۳۸۹) در پژوهشی با عنوان «بنیان اخلاقی اصل تقدم تعلیم و تربیت خویش بر تعلیم و تربیت دیگران در پرتو حکمت ۷۳ نهج‌البلاغه»، شرط اثربخشی آموزش اخلاق را تهذیب خویش دانسته تا فرد بتواند به وسیله رفتار نیکو، افراد را آموزش دهد.

اصفهان‌ی و شاهی (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «خوانشی بر اخلاق حرفه‌ای معلم در تراز نهج‌البلاغه»، نشان دادند که در هر زمینه درسی که معلمان مشغول هستند، ضمن خودآگاهی کامل از معارف اخلاقی، از الگوهای تربیتی حضرت علی (ع)، در راستای اثربخشی کار خویش الهام بگیرند و متّصف به معارف و بینش توحیدی لازم باشند.

شهریاری و نجفی (۱۳۹۸) در پژوهشی با عنوان «صلاحیت حرفه‌ای مربیان تربیت دینی: چارچوبی همسو با حکمت ۱۴۷ نهج‌البلاغه»، به این نتیجه رسیدند که صلاحیت اخلاقی بر شایستگی‌های صرف شناختی اولویت دارد.

توکلی و بلاغت (۱۴۰۳) در پژوهشی با عنوان «بررسی ویژگی‌های لازم معلم در تربیت معلم مطابق نهج‌البلاغه»، نشان دادند که از نگاه امیرالمؤمنین (ع)، حساسیت اخلاقی و مسئولیت‌شناسی، شاخصه

اصلی معلمی است. صداقت (۱۴۰۰) در پژوهشی با عنوان «بررسی رسالت‌های دانشگاه فرهنگیان در تربیت معلم کارآمد»، به این نتیجه رسیدند که، بخشی از رسالت‌ها و مأموریت‌های دانشگاه مبتنی بر اهداف نظام آموزشی و اساسنامه است و میزان موفقیت و شکست برنامه‌های آن، به میزان کارایی معلمان بستگی دارد.

مهدی‌زاده (۱۳۹۶) در پژوهشی با عنوان «بررسی اخلاق حرفه‌ای معلمی در نظام تربیت اسلامی از منظر استاد شهید مطهری»، تصریح می‌کند که معلم باید تربیت همه‌جانبه دانش‌آموز را فراتر از ارائه ساده مطالب دنبال کند. نوآوری این پژوهش در بررسی شاخصه‌های معلم با تاکید بر خطبه ۸۷ نهج‌البلاغه است. پژوهش حاضر درصدد است شاخصه معلم تراز اسلامی را تبیین کند؛ این موضوع با توجه به اهمیت تربیت دینی و نقش محوری معلمان از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بوده و می‌تواند افق‌های جدیدی در مطالعات علوم انسانی، به خصوص حوزه تعلیم و تربیت اسلامی بگشاید.

۳. روش پژوهش

این پژوهش با روش کیفی انجام شده و ابتدا یک چارچوب چهارساحتی براساس خطبه ۸۷ نهج‌البلاغه برای شاخص‌های شایستگی معلم تراز طراحی گردید. هدف، استخراج شاخص‌های معلم تراز انقلاب اسلامی و تبیین وظایف آن در نظام آموزشی بود. ساحت‌های اصلی شامل: ویژگی‌های فردی، مسئولیت‌های اجتماعی هر یک با سه مؤلفه، مهارت‌های حرفه‌ای و بنیان‌های معنوی هر کدام با ۲ مؤلفه، از خطبه ۸۷ استخراج شدند. این ساحت‌ها در مجموع ۱۰ مؤلفه اصلی و ۵۰ زیرمؤلفه را دربرمی‌گیرند.

۴. یافته‌ها

در جدول (۱) مضمون اصلی و فرعی استخراج شده، به طور خلاصه آمده است. معلم تراز اسلامی، به‌عنوان یک شخصیت کلیدی در نظام آموزش و پرورش باید مجموعه‌ای از ویژگی‌ها و مسئولیت‌ها را در زمینه‌های فردی، اجتماعی و حرفه‌ای بپذیرد و با درک عمیق از خود و به‌کارگیری این ویژگی‌ها در زمینه تعلیم و تربیت عمل کند. معلم تراز فراتر از معنای صرف انتقال دانش است؛ او نه فقط در آموزش دانش، بلکه در شکل‌دهی به شخصیت و ارزش‌های دانش‌آموزان نقش بی‌بدیلی ایفا می‌کند.

جدول ۱- مضامین اصلی و فرعی مستخرج از خطبه ۸۷

مضامین فرعی	مضامین اصلی	مولفه
شناخت نیازهای درونی خود پابندی به تقوا مواجهه با چالش‌ها عمل با حکمت و آرامش تأثیر بر دانش‌آموزان ایجاد محیط یادگیری مثبت	خودشناسی و تقوا	
اخلاص در نیت اخلاص در عمل الگوی حقیقی در تربیت ایجاد اعتماد و احترام تأثیر بر جامعه	اخلاص در عمل	ویژگی‌های فردی و اخلاقی
تحقق هر فرصتی برای خیر روحیه خیرخواهی تأثیر بر شخصیت دانش‌آموزان ایجاد محیط یادگیری مثبت توسعه مهارت‌های اجتماعی و انسانی نقش الگویی	پویایی در انجام اعمال نیک	
بهره‌گیری از حکمت مسیر روشن هدایت کمک به دانش‌آموزان تأثیر بر جامعه ایجاد تفکر انتقادی نقش الگو	هدایت‌گری	
تبدیل معلم به فردی تأثیرگذار زمینه‌سازی برای رفتارهای عادلانه در جامعه ایجاد محیط یادگیری مثبت توسعه مهارت‌های اجتماعی و اخلاقی	تعهد به عدالت	مسئولیت‌های اجتماعی
صداقت در رفتار و گفتار جلب اعتماد دانش‌آموزان احترام متقابل ایجاد محیط یادگیری مثبت الگو بودن برای دانش‌آموزان تأثیر بر یادگیری و رشد شخصیت	همسویی گفتار و کردار	

مضامین فرعی	مضامین اصلی	مؤلفه
مهارت حل مشکلات	توانایی حل مسائل	مهارت‌های حرفه‌ای
نقش مشاور		
نقش حامی		
تأثیر بر یادگیری و رشد دانش‌آموزان		
آموزش مهارت‌های حل مسئله		
یادگیری مداوم	یادگیری مستمر و الهام‌بخشی	
انتقال آگاهانه دانش		
تأثیر بر یادگیری دانش‌آموزان		
ایجاد محیط یادگیری پویا		
نقش الگویی		
نقش تربیتی معلم	رهبری مبتنی بر قرآن و معارف الهی	بنیان‌های معنوی
استفاده از قرآن و معارف آن		
راهنمایی در تصمیم‌گیری		
تأثیر بر دانش‌آموزان		
آماده‌سازی شهرها برای روز ظهور	زندگی معاد محور و هدفمند	
نزدیک کردن دوردست		
آسان کردن سختی‌ها		

۵. مباحث نظری معلم تراز

شاخصه‌های معلم تراز انقلاب اسلامی چارچوبی از شایستگی‌ها (ویژگی‌ها، مهارت‌ها و رویکردها) است که معلمان در ساختار نظام آموزشی اسلامی باید برای آموزش مؤثر دانش‌آموزان به کار گیرند. سرمایه‌گذاری در تربیت معلمان تراز، یک سرمایه‌گذاری کلیدی برای آینده بهتر جامعه است. ترسیم چنین الگویی از معلم تراز اسلامی نه تنها فرآیند یادگیری را بهبود می‌بخشد، بلکه با پرورش نسلی آگاه، مسئولیت‌پذیر و با اخلاق، تأثیری عمیق و مثبتی بر جامعه دارد. دانش‌آموزانی با کسب مهارت‌های حیاتی مانند تفکر انتقادی، حل مسأله و همکاری، به طور مستقیم در ارتقای سطح فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی جامعه نقش خواهند داشت. این نسل توانمند، قادر خواهند بود با تکیه بر ارزش‌های اخلاقی فراگرفته، در توسعه و پیشرفت جامعه خود مؤثر واقع شده با ناهنجاری‌های اجتماعی مقابله کند و به گسترش عدالت و انسانیت کمک نماید.

۵-۱. ویژگی‌های فردی و اخلاقی

۵-۱-۱. خودشناسی و تقوا

در عرصه تعلیم و تربیت، خودشناسی و تقوا به عنوان دو رکن اساسی شخصیت معلم، نقشی بنیادین

ایفا می‌کنند. امام علی (ع) در ابتدای خطبه ۸۷ نهج البلاغه با عبارت «عَبْدًا أَعَانَهُ اللَّهُ عَلَى نَفْسِهِ»، «بنده‌ای که خدا او را در برابر خودش یاری کرده است»، اهمیت خودشناسی و تقوا را به تصویر می‌کشد. این تعبیر بر اهمیت خودآگاهی و تهذیب نفس برای معلم تأکید دارد. معلمی که نیازهای درونی خود را بشناسد و با پایبندی به تقوا، در مواجهه با چالش‌های تربیتی، از حکمت و آرامش بهره‌مند باشد، قادر است الگویی شایسته برای متربیان خود باشد. تحلیل علمی و عمیق مفاهیم خودشناسی، تقوا و چالش‌های پیش‌روی یک معلم، مستلزم بررسی چندوجهی و چندمرحله‌ای است:

۱-۱-۵. شناخت نیازهای درونی خود: به این معنا است که معلم در آموزش باید خود را به خوبی بشناسد و از نیازها، ارزش‌ها و اهدافش آگاه باشد. این خودشناسی به معلم کمک می‌کند تا درک بهتری از انگیزه‌ها و احساساتش داشته باشد و بتواند به طور مؤثرتری با دانش‌آموزان ارتباط برقرار کند. وقتی معلم نیازهای درونی‌اش را می‌شناسد، درک بهتری دارد از اینکه چگونه می‌تواند به دیگران کمک کند و در شرایط مختلف چگونه عمل نماید (اولا و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۱۳۷). حضرت علی (ع) در اولین خطبه نهج البلاغه یک جهان‌بینی توحیدی ارائه می‌دهد که بر نیازمندی انسان به خداوند تأکید دارد. این نیاز برای معلمان، به عنوان هدایت‌گران جامعه آشکارتر است و در اولین عبارات این خطبه حضرت می‌فرماید: «أَوَّلُ الدِّينِ مَعْرِفَةُ؛ سرآغاز دین، معرفت و شناخت اوست».

۲-۱-۵. پایبندی به تقوا: تقوا و پرهیزکاری، از ارکان اساسی اخلاق اسلامی است که در آموزه‌های پیامبران و اولیای الهی مورد تأکید قرار گرفته است. هدف اصلی بعثت آنان، آگاهی بخشیدن به انسان‌ها نسبت به حضور دائمی خداوند و ضرورت اجتناب از نافرمانی در محضر اوست. این مفهوم در روایات به وضوح بیان شده است؛ علی (ع) می‌فرماید: «بترس که خداوند تو را به هنگام گناهان بنگرد، و در طاعت خویش نیابد، آنگاه از زیانکارانی؛ هرگاه نیرومند شدی، توانایی خود را در طاعت پروردگار به‌کار گیر و هرگاه ناتوان گشتی، ناتوانی را در نافرمانی خدا قرار ده» (حکمت، ۳۸۳)؛ همچنین امام خمینی با بیان این جمله که «عالم محضر خداست، در محضر خدا معصیت نکنید» (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱۳، ص ۴۶۱)، بر این نکته تأکید کردند که انسان باید در تمامی ابعاد زندگی، اعم از افکار و اعمال، مراقب حضور الهی باشد و از هرگونه نافرمانی دوری کند. در نظام آموزشی، معلم تراز انقلاب اسلامی به عنوان الگوی معنوی و علمی، با بهره‌گیری از آموزه‌های دینی و روش‌های تربیتی اثربخش، دانش‌آموزان را به تقوا و مراقبت از اعمال در همه شئون زندگی و پرهیز از گناه فرامی‌خواند. این رویکرد علاوه بر کمک به رشد اخلاقی، آنان را به افرادی مسئولیت‌پذیر در برابر خدا و جامعه تبدیل می‌کند.

۳-۱-۵. مواجهه با چالش‌ها: معلم باید در شرایط سخت و دشوار، توانایی مدیریت و مقابله با

چالش‌هایی از قبیل مشکلات آموزشی، اجتماعی یا حتی شخصی را داشته باشد. معلم باید با درک نیازهای درونی خود و با پایبندی به تقوا، بتواند به طور مؤثری با این چالش‌ها روبرو شود (باقری کراچی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۵۱۹). یکی از راهکارهای مؤثر در حل چالش‌ها و دشواری‌های پیش‌روی معلمان، بهره‌گیری از آموزه‌های قرآنی است. امام علی (ع) در خطبه ۱۷۶ نهج البلاغه در این باره می‌فرماید: «الْقُرْآنِ ... اسْتَعِينُوا بِهِ عَلَى لَأْوَانِكُمْ»، «و در سختی‌ها از قرآن یاری بطلبید».

۴-۱-۱-۵. عمل با حکمت و آرامش: در نظام آموزشی، معلم باید در شرایط دشوار با تفکر و آرامش عمل کند. حکمت به معلم کمک می‌کند تا بهترین تصمیمات را در مواجهه با چالش‌ها بگیرد و از تجربیات خود و دیگران بهره‌برداری نماید. آرامش نیز به معلم این امکان را می‌دهد که در شرایط پرتنش، با خونسردی و تفکر منطقی عمل کند و از واکنش‌های هیجانی و غیرمنطقی پرهیز نماید (صالحی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۶۷). یکی از ویژگی‌های بارز یک معلم تراز جمهوری اسلامی، بهره‌گیری از سخنان حکیمانه در فضای آموزشی است. کلام امیرالمؤمنین (ع) در حکمت ۱۹۷ «إِنَّ هَذِهِ الْقُلُوبَ تَمَلُّ كَمَا تَمَلُّ الْأَبْدَانُ فَابْتَغُوا لَهَا طَرَائِفَ الْحِكْمَةِ»، «دل‌ها همانند تن‌ها خسته می‌شوند؛ پس برای نشاطشان سخنان تازه و حکیمانه بجویید»، به روشنی نشان می‌دهد که یاددهی و یادگیری اثربخش، فراتر از انتقال اطلاعات خشک و یکنواخت است و باید با جذابیت معنوی و محتوای حکیمانه همراه شود، تا از خستگی روانی و شناختی دانش‌آموزان پیشگیری کند.

۵-۱-۱-۵. تأثیر بر دانش‌آموزان: الگوی تربیتی معلم، به عنوان عامل کلیدی در فرآیند یاددهی و یادگیری، تأثیرات عمیقی بر دانش‌آموزان دارد (اولا و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۱۳۳). معلمانی که به اصول تربیتی و آموزشی توجه دارند، می‌توانند به شکل‌گیری شخصیت، رفتار و موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان کمک کرده و به بهبود کیفیت آموزش و یادگیری در مدارس یاری رسانند (جاویدان و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۱۱۳۷).

۶-۱-۱-۵. ایجاد محیط یادگیری مثبت: معلم با شناخت نیازهای درونی خود و پایبندی به تقوا در مواجهه با چالش‌ها، محیط یادگیری مثبتی را ایجاد می‌کند و زمینه‌ساز احساس امنیت، آرامش و تشویق مشارکت فعال دانش‌آموزان در فرآیند یادگیری است (اولا و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۱۴۳).

۲-۱-۵. اخلاص

جوهره تلاش‌های تربیتی در عبارت «قَدْ أَخْلَصَ لِلَّهِ فَاسْتَحْلَصَهُ» خطبه ۸۷ نهج البلاغه متبلور می‌شود. این عبارت، ناظر بر اخلاص معلم است که او را به الگویی حقیقی در عرصه تربیت بدل می‌سازد. معلمی که از چنین اخلاصی برخوردار باشد، علاوه بر کلام، با عملش نیز متریان را به سوی کمال و تعالی رهنمون

می‌سازد. تأثیرگذاری چنین معلمی به عنوان یک الگوی تربیتی، نه صرفاً به دلیل دانش و مهارتش، بلکه به واسطه انطباق کامل بین نیت و عمل اوست که از او شخصیتی مورد اعتماد، الهام‌بخش و تأثیرگذار می‌سازد:

۱-۲-۱-۵. اخلاص در نیت: به معنای داشتن نیت خالص و صادقانه در انجام وظایف آموزشی و تربیتی است. معلمی که با نیت خیر و برای رشد و توسعه دانش‌آموزان به کار خود ادامه می‌دهد، نه تنها به دنبال موفقیت شخصی یا اعتبار اجتماعی نیست، بلکه هدف اصلی او کمک به یادگیری و پیشرفت دانش‌آموزان است. این اخلاص در نیت باعث می‌شود که معلم به طور واقعی و عمیق به نیازها و چالش‌های دانش‌آموزان توجه کند (عسگری متین و کیانی، ۱۳۹۷، ص ۱۱). حضرت علی (ع) درباره اهمیت نیت در خطبه ۱۲ نهج البلاغه پس از پیروزی در جنگ جمل، در پاسخ به یکی از اصحابش که عرض کرد: «ای کاش برادرم همراه ما بود تا شاهد این پیروزی الهی باشد»، فرمود: «آیا قلب و دل او با ماست؟» او در پاسخ عرض کرد: «آری». امام (ع) فرمود: «او نیز به طور مسلم در این صحنه حضور داشته است». در واقع امام (ع) نیت خالصانه را برابر با حضور فیزیکی می‌دانند. معلمانی که با اخلاص و هدف والا تدریس می‌کنند، حتی بدون قدردانی، تأثیر تربیتی ماندگاری خواهند داشت.

۲-۲-۱-۵. اخلاص در عمل: به این معناست که معلم باید در رفتار و عملکرد خود نیز این نیت خالص را نشان دهد. این به معنای رعایت اصول اخلاقی، انصاف و عدالت در برخورد با دانش‌آموزان است. معلمی که در عمل نیز به این اصول پایبند باشد، می‌تواند به عنوان یک الگوی مثبت برای دانش‌آموزان عمل کند و به آن‌ها نشان دهد که چگونه باید در زندگی خود با دیگران رفتار کنند (صالحی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۸۹). یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های یک معلم تراز انقلاب اسلامی، انجام واجبات و تکالیف الهی با نیت خالصانه برای خدا است. حضرت علی (ع) در این باره در نامه ۵۳ نهج البلاغه خطاب به مالک اشتر می‌فرماید: «وَلْيَكُنْ فِي خَاصَّةٍ مَا تُخْلِصُ بِهِ لِلَّهِ دِينَكَ إِقَامَةً فَرَايِضِهِ الَّتِي هِيَ لَهُ خَاصَّةٌ»، «از کارهایی که به خدا اختصاص دارد و باید با اخلاص انجام دهی، انجام واجباتی است که ویژه پروردگار است».

۳-۲-۱-۵. الگویی حقیقی در تربیت: وقتی معلم دارای اخلاص در نیت و عمل باشد، به یک الگوی حقیقی در تربیت تبدیل می‌شود. این الگو نه تنها به دانش‌آموزان دانش و مهارت‌های لازم را آموزش می‌دهد، بلکه به آن‌ها ارزش‌ها و اخلاقیات را نیز منتقل می‌کند. دانش‌آموزان از رفتار و نگرش معلم خود الگو می‌گیرند و این امر می‌تواند تأثیرات مثبت و ماندگاری بر شخصیت و رفتار آن‌ها داشته باشد (باقری کراچی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۵۳). به منظور کاربست مؤثر نقش الگویی در فرآیند تعلیم و تربیت، ضروری است که مربیان از سرمشقی کامل و آرمانی بهره‌مند باشند. در این زمینه، سیره پیامبر (ص)

به‌عنوان برجسته‌ترین الگوی تربیتی مورد توجه قرار می‌گیرد. حضرت علی(ع) در این باره در خطبه ۱۶۰ می‌فرماید: «وَلَقَدْ كَانَ فِي رَسُولِ اللَّهِ (ص) كَافٍ لَكَ فِي الْأُسْوَةِ»، «برای تو کافی است که رسول خدا(ص) را اسوه و الگو قرار دهی».

۵-۱-۲-۴. ایجاد اعتماد و احترام: اخلاص معلم باعث ایجاد اعتماد و احترام متقابل میان او و دانش‌آموزان می‌شود. احساس اهمیت همراه با نیت خیر معلم، تمایل آنان را به یادگیری تقویت می‌کند. این اعتماد و احترام، محیطی حمایت‌کننده برای فرآیند یادگیری ایجاد می‌نماید (مومنی و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۶۵).

۵-۱-۲-۵. تأثیر بر جامعه: معلمانی که با اخلاص در نیت و عمل به تربیت دانش‌آموزان می‌پردازند، نه تنها بر زندگی فردی آنان، بلکه می‌توانند تأثیرات مثبتی بر جامعه نیز داشته باشند. آنها تحت هدایت چنین معلمانی، احتمالاً به بزرگسالانی با اخلاق و مسئولیت‌پذیر تبدیل می‌شوند که به بهبود جامعه کمک می‌کنند (باقری کراچی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۵۱۴).

۵-۱-۳. پویایی در انجام اعمال نیک

«لَا يَدْعُ لِلْخَيْرِ غَايَةً إِلَّا أُمَّهَا»، معلم باید به دنبال تحقق هر فرصتی برای خیر باشد و این روحیه را به دیگران منتقل کند. این متن به اهمیت روحیه خیرخواهی و تلاش معلم برای تحقق فرصت‌های مثبت و نیکو در زندگی دانش‌آموزان و جامعه اشاره دارد. این قسمت از خطبه حاوی پیام عمیقی در مورد نقش معلم به شرح زیر است:

۵-۱-۳-۱. تحقق هر فرصتی برای خیر: الگوی تربیتی معلم در تحقق هر فرصتی برای خیر به معنای ایجاد فضایی است که در آن دانش‌آموزان نه تنها به یادگیری دروس علمی می‌پردازند، بلکه به تربیت اخلاقی و اجتماعی نیز توجه دارند. این رویکرد به معلم کمک می‌کند تا به شکل‌گیری شخصیت مثبت و مسئولیت‌پذیر در دانش‌آموزان یاری رساند و آنها را برای زندگی در جامعه‌ای بهتر آماده کند (معمد و همکاران، ۱۴۰۱، ص ۲۸۳).

۵-۱-۳-۲. روحیه خیرخواهی: معلم علاوه بر دنباله‌روی از خیر، این روحیه را باید به دانش‌آموزان و دیگران نیز منتقل کند. معلم می‌تواند با تشویق دانش‌آموزان به عمل خیر و مشارکت در فعالیت‌های مثبت، آن‌ها را به ایجاد تغییرات مثبت در زندگی خود و جامعه ترغیب کند. این روحیه خیرخواهی می‌تواند شامل کمک به دیگران، حمایت از نیازمندان و مشارکت در پروژه‌های اجتماعی باشد (اولا و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۱۵۲).

۵-۱-۳-۳. تأثیر بر شخصیت دانش‌آموزان: وقتی معلم به دنبال تحقق خیر است و این روحیه را به

دانش‌آموزان منتقل می‌کند، آنان را به کمک‌رسانی و جستجوی فرصت‌های مثبت در زندگی ترغیب نموده و در نتیجه شخصیت‌های مسئول، اخلاق‌مدار و اثرگذار در جامعه پرورش می‌یابند (صالحی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۸۳).

۴-۳-۱-۵. ایجاد محیط یادگیری مثبت: معلم خیرخواه با ایجاد محیط یادگیری مثبت، حس امنیت و ارزشمندی را در دانش‌آموزان تقویت کرده، آن‌ها را به همیاری و مشارکت گروهی ترغیب می‌کند؛ این امر به رشد روابط اجتماعی و روحیه همکاری میان آن‌ها می‌انجامد (عسگری متین و کیانی، ۱۳۹۷، ص ۱۴).

۵-۳-۱-۵. توسعه مهارت‌های اجتماعی و انسانی: معلم با تشویق دانش‌آموزان به عمل خیر و مشارکت مثبت، مهارت‌های اجتماعی ارزشمندی مانند همدلی، همکاری و مسئولیت‌پذیری را به آن‌ها آموزش می‌دهد؛ توانمندی‌هایی که زمینه‌ساز موفقیت همه‌جانبه فردی و اجتماعی آن‌هاست (جاویدان و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۱۱۲۷).

۶-۳-۱-۵. نقش الگویی: معلم به عنوان یک الگو برای دانش‌آموزان عمل می‌کند. او با الگوسازی عملی خیرخواهی و انتقال این روحیه، دانش‌آموزان ضمن الگوگیری از او، یاد می‌گیرند که چگونه می‌توانند در زندگی خود به دنبال فرصت‌های مثبت و خیر باشند (باقری کراچی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۵۱۶). برای ایفای مؤثر نقش الگویی، معلم نیازمند الگویی جامع و متعالی است. در این زمینه، پیامبر (ص) به عنوان برترین سرمشق تربیتی مطرح می‌شود، که در خطبه ۱۶۰ نهج البلاغه به این موضوع تصریح شده است، «وَ أَحَبُّ الْعِبَادِ إِلَى اللَّهِ الْأُمَّتَاسِي بِنَبِيِّهِ وَ الْمُقْتَصِّص لِأَثَرِهِ»، «محبوب‌ترین بنده نزد خدا کسی است که از پیامبرش پیروی کند و گام بر جایگاه قدم او نهد».

۲-۵. مسئولیت‌های اجتماعی

۱-۲-۵. هدایت‌گری و روشن‌کننده مسیر دیگران

در اندیشه اسلامی، معلم تراز به عنوان «مِصْبَاحُ الْهُدَى» شناخته می‌شود. تعبیر «فَرَهَرَ مِصْبَاحُ الْهُدَى فِي قَلْبِهِ»، بر نقش محوری معلم در هدایت و روشن‌گری جامعه تأکید دارد. معلم باید با بهره‌گیری از حکمت و دانش خود، مسیر روشن هدایت را به دیگران نشان دهد. این نقش هدایتی معلم، علاوه بر هدایت علمی، شامل هدایت در همه ابعاد زندگی است. تحلیل عمیق‌تر این قسمت خطبه نشان می‌دهد که:

۱-۲-۵-۱. بهره‌گیری از حکمت: الگوی تربیتی معلم در بهره‌گیری از حکمت به معنای استفاده از دانش و تجربه برای تربیت جامع و متوازن دانش‌آموزان است. این الگو به معلم کمک می‌کند تا نه تنها به آموزش دروس علمی بپردازد، بلکه به پرورش شخصیت، اخلاق و مهارت‌های زندگی دانش‌آموزان نیز

توجه کند. با این رویکرد، معلم می‌تواند به شکل‌گیری نسلی آگاه، مسئولیت‌پذیر و خلاق کمک کند (مومنی و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۷۸). همچنین یک معلم تراز جمهوری اسلامی فراگیری مداوم حکمت را نیز باید در دستور کار خود قرار دهد. در حکمت ۷۹ آمده است: «خُذِ الْحِكْمَةَ أَنْتَى كَانَتْ؛ فَإِنَّ الْحِكْمَةَ تَكُونُ فِي صَدْرِ الْمُتَأَفِّقِ، فَتَلْجُلُجُ فِي صَدْرِهِ حَتَّى تَخْرُجَ فَتَسْكُنَ إِلَى صَوَاحِبِهَا فِي صَدْرِ الْمُؤْمِنِ»، «حکمت و دانش را هر جا که باشد فراگیر؛ زیرا حکمت گاهی در سینه منافق است؛ اما در سینه او آرام نمی‌گیرد، تا از آن خارج شود و در کنار حکمت‌های دیگر در سینه مؤمن جای گیرد».

۵-۲-۱-۲. مسیر روشن هدایت: به معنای نشان دادن راه درست و صحیح به دیگران است. معلم باید با استفاده از حکمت خود به دانش‌آموزان و جامعه کمک کند تا با تصمیمات صحیح، در مسیر درست حرکت کنند. این هدایت می‌تواند شامل آموزش ارزش‌ها، اخلاق و مهارت‌های لازم برای زندگی موفق باشد (مومنی و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۶۳).

۵-۲-۱-۳. کمک به دانش‌آموزان: معلم با استفاده از حکمت خود می‌تواند به دانش‌آموزان کمک کند تا درک بهتری از مسائل مختلف پیدا کنند و در مواجهه با چالش‌ها و مشکلات، راه‌حل‌های مناسبی بیابند. این امر به آن‌ها کمک می‌کند تا در فرآیند یادگیری‌شان موفق‌تر باشند و توانایی‌های خود را توسعه دهند (صالحی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۶۱).

۵-۲-۱-۴. تأثیر بر جامعه: هدایتگری معلم فراتر از کلاس درس است او با آموزش و هدایت دانش‌آموزان، جامعه‌ای از بزرگسالان مسئول و اخلاق‌مدار می‌سازد که بهبود شرایط اجتماعی-فرهنگی را رقم می‌زنند (اولا و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۱۳۲).

۵-۲-۱-۵. ایجاد تفکر انتقادی: معلم با بهره‌گیری از حکمت می‌تواند به دانش‌آموزان آموزش دهد که چگونه به مسائل نگاه انتقادی داشته، خودشان به تحلیل و ارزیابی شرایط بپردازند. این مهارت‌ها به آن‌ها کمک می‌کند تا در زندگی خود تصمیمات بهتری بگیرند و در مواجهه با چالش‌ها قوی‌تر عمل کنند (عسگری متین و کیانی، ۱۳۹۷، ص ۱۵).

۵-۲-۱-۶. نقش الگو: معلمی که با حکمت عمل می‌کند، به عنوان یک الگو برای دانش‌آموزان عمل می‌نماید. او با نشان دادن رفتارهای عاقلانه و تصمیم‌گیری‌های منطقی، به دانش‌آموزان می‌آموزد که چگونه باید در زندگی خود از حکمت استفاده کنند و در شرایط مختلف تصمیمات درستی بگیرند (باقری و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۵۲۳).

۵-۲-۲. تعهد به عدالت

تعهد و پایبندی به عدالت، در جایگاه معلم، نه تنها یک فضیلت اخلاقی، بلکه عنصری بنیادین در

شکل‌دهی هویت حرفه‌ای و تأثیرگذاری تربیتی اوست. معلم ملتزم به رعایت عدالت در ابعاد عملی و گفتاری خویش با توجه به تعبیر «قَدْ أَلَزَمَ نَفْسَهُ الْعَدْلَ»، ناگزیر تبدیل به الگویی الهام‌بخش برای دانش‌آموزان و زمینه‌ساز رفتارهای عادلانه در جامعه می‌شود. تعهد به عدالت، سنگ‌بنای اعتماد و الگو بودن برای دیگران بوده و از چند جهت قابل بررسی است:

۵-۲-۱. تبدیل شدن معلم به فردی تأثیرگذار: تبدیل معلم به فردی تأثیرگذار نیازمند ترکیبی از مهارت‌های ارتباطی، آموزشی و اجتماعی است. معلمانی که می‌توانند ارتباط مؤثری با دانش‌آموزان برقرار کنند، الگویی مثبت بوده و محیط یادگیری مثبتی ایجاد کنند، می‌توانند به شکل‌گیری شخصیت و ارزش‌های اخلاقی کمک نموده و به عنوان افراد تأثیرگذار در زندگی دانش‌آموزان عمل کنند. این تأثیرگذاری علاوه بر بهبود کیفیت آموزش و یادگیری، به رشد اجتماعی و عاطفی دانش‌آموزان نیز منجر می‌شود (شهریاری و نجفی، ۱۳۹۸، ص ۲۰۲).

۵-۲-۲. زمینه‌سازی برای رفتارهای عادلانه در جامعه: با الگوگیری دانش‌آموزان از معلم و درک ارزش عدالت، به تدریج این رفتار به جامعه منتقل می‌شود. دانش‌آموزان آموزش دیده در محیط عادلانه، احتمالاً در آینده به عنوان بزرگسالان عادل و با انصاف عمل خواهند کرد. این امر می‌تواند به کاهش ناعدالتی‌ها و ایجاد یک جامعه سالم‌تر و متعادل‌تر کمک کند (صالحی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۷۲). همچنین معلم باید به‌گونه‌ای عدالت را رعایت کند که رضایت عمومی دانش‌آموزان را جلب نماید. چنانکه امیرالمؤمنین (ع) در نامه ۵۳ به مالک اشتر می‌فرماید: «وَلْيَكُنْ أَحَبَّ الْأُمُورِ إِلَيْكَ أَوْسَطُهَا فِي الْحَقِّ وَأَعْدَمُهَا فِي الْعَدْلِ وَ أَجْمَعُهَا لِرِضَى الرَّعِيَّةِ»، «دوست داشتنی‌ترین چیزها در نزد تو، در حق میانه‌ترین و در عدل فراگیرترین و در جلب خشنودی مردم، گسترده‌ترین باشد».

۵-۲-۳. ایجاد محیط یادگیری مثبت: پابندی معلم به عدالت همچنین به ایجاد یک محیط یادگیری مثبت و حمایت‌کننده کمک نموده، موجب احساس امنیت و ارزشمندی دانش‌آموزان شده، می‌تواند بدون ترس از قضاوت یا تبعیض، به یادگیری و رشد خود ادامه دهند. این محیط مثبت می‌تواند به تقویت انگیزه و مشارکت فعال دانش‌آموزان در فرآیند یادگیری کمک کند (اولا و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۱۳۴).

۵-۲-۴. توسعه مهارت‌های اجتماعی و اخلاقی: معلم با رعایت عدالت، به دانش‌آموزان مهارت‌های اجتماعی و اخلاقی را آموزش می‌دهد. آن‌ها یاد می‌گیرند که چگونه با دیگران به طور عادلانه و با احترام رفتار کنند و این مهارت‌ها در زندگی شخصی و اجتماعی آن‌ها بسیار ارزشمند خواهد بود (جاویدان و همکاران، ۱۳۹۷، ص ۱۱۴۱).

۵-۲-۳. همسویی گفتار و کردار

صداقت یکی از بنیان‌های اساسی در شکل‌دهی شخصیت معلم و تأثیرگذاری او بر دانش‌آموزان است. معلمی که در گفتار و کردار خود صادق است، «يَصِفُ الْحَقَّ وَ يَعْمَلُ بِهِ»، اعتماد و احترام دانش‌آموزان را جلب کرده و در نتیجه، بستر مناسبی برای تربیت و آموزش فراهم می‌آورد. همسویی گفتار و کردار معلم، نه تنها به تقویت بنیان‌های اخلاقی دانش‌آموزان کمک می‌کند، بلکه موجب انسجام در عمل تربیتی و افزایش اثربخشی آن می‌شود.

۵-۲-۳-۱. **صداقت در رفتار و گفتار:** به این نکته اشاره دارد که معلم باید همواره در کلمات و اعمالش صادق باشد. صداقت به معنای راستگویی، شفافیت و عدم فریبکاری است. معلمی که در گفتار و رفتارش صادق است، به دانش‌آموزان این پیام را می‌دهد که او قابل اعتماد و درستکار است (عسگری متین و کیانی، ۱۳۹۷، ص ۱۷).

۵-۲-۳-۲. **جلب اعتماد دانش‌آموزان:** صداقت از عوامل کلیدی در جلب اعتماد است. زمانی که دانش‌آموزان معلمشان را صادق و راستگو ببینند، به او اعتماد کرده، باعث احساس راحتی بیشتر دانش‌آموزان در بیان نظرات، سوالات و مشکلاتشان می‌شود. آن‌ها می‌دانند که معلم به آن‌ها گوش می‌دهد و نظراتشان را جدی می‌گیرد (باقری کراچی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۵۱۴).

۵-۲-۳-۳. **احترام متقابل:** صداقت علاوه بر جلب اعتماد، احترام متقابل را نیز ایجاد می‌کند. صداقت و انصاف معلم با دانش‌آموزان، موجب احترام آنها به او خواهد شد، در نتیجه محیط یادگیری مثبت‌تر و مؤثرتری ایجاد می‌شود، جایی که دانش‌آموزان احساس می‌کنند که نظرات و احساسات آن‌ها ارزشمند است (صالحی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۷۸).

۵-۲-۳-۴. **ایجاد محیط یادگیری مثبت:** صداقت معلم به ایجاد یک محیط یادگیری سالم و مثبت کمک می‌کند. چنین محیطی مشوق دانش‌آموزان برای حضور فعال در فرآیند یادگیری همراه با احساس امنیت است. آن‌ها می‌دانند که می‌توانند بدون ترس از قضاوت یا رد شدن، ایده‌ها و سوالاتشان را مطرح کنند (عسگری متین و کیانی، ۱۳۹۷، ص ۲۴).

۵-۲-۳-۵. **الگو بودن برای دانش‌آموزان:** معلم با نشان دادن صداقت در رفتار و گفتارش، به عنوان یک الگو برای دانش‌آموزان عمل می‌کند. این امر به دانش‌آموزان می‌آموزد که صداقت و راستگویی ارزشمند است و آن‌ها نیز باید در زندگی‌شان به این اصول پایبند باشند (مومنی و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۵۸).

۵-۲-۳-۶. **تأثیر بر یادگیری و رشد شخصیت:** در نهایت، صداقت معلم می‌تواند تأثیر عمیقی بر یادگیری و رشد شخصیت دانش‌آموزان داشته باشد. دانش‌آموزان با آموزش در چنین محیطی، احتمالاً در

آینده به افراد مسئول و با اخلاق تبدیل خواهند شد (اولا و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۱۳۹).

۳-۵. مهارت‌های حرفه‌ای

۱-۳-۵. توانایی حل مسائل

توانایی حل مسائل، نقشی کلیدی در ایفای مؤثر نقش معلم ایفا می‌کند و به عنوان «مِفْتَاحُ مُبَهَمَاتٍ دَفَاعُ مُعْضَلَاتٍ؛ کلید گشاینده ابهامات و دفع‌کننده مشکلات» شناخته می‌شود. معلم با چنین مهارتی قادر است چالش‌های تربیتی و آموزشی دانش‌آموزان را به درستی شناسایی و برای آن‌ها راه‌حل‌های مناسبی ارائه دهد. توانایی حل مسائل در معلمان، مبتنی بر عوامل گوناگونی است که می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱-۳-۵-۱. مهارت حل مشکلات: معلم در نظام آموزشی باید مهارت و توانایی تشخیص و تحلیل

مسائل و چالش‌هایی که در فرآیند یادگیری یا در زندگی روزمره دانش‌آموزان به وجود می‌آید را داشته باشد. این مهارت شامل توانایی در شناسایی علل مشکلات، ارزیابی گزینه‌های مختلف و انتخاب مناسب‌ترین و بهترین راه‌حل‌ها است (صالحی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۶۴).

۲-۱-۳-۵. نقش مشاور: معلمان مشاور با ایفای نقش حمایتی و راهنمایی، نیازها و چالش‌های

دانش‌آموزان را شناسایی کرده، مشاوره‌های تحصیلی و عاطفی ارائه داده و مهارت‌های اجتماعی آنان را توسعه می‌بخشند. این اقدامات به رشد همه‌جانبه و شکل‌گیری شخصیت دانش‌آموزان کمک کرده، ضمن بهبود کیفیت یادگیری، محیطی مثبت و حمایتی در مدرسه ایجاد می‌کند (توکلی و بلاغت، ۱۴۰۳، ص ۵۸).

۳-۱-۳-۵. نقش حامی: به عنوان یک حامی، معلم باید فضایی امن و حمایتی برای دانش‌آموزان ایجاد

کند. این امر شامل تشویق دانش‌آموزان به بیان احساسات و نگرانی‌های خود و فراهم کردن محیطی است که در آن دانش‌آموزان احساس راحتی کنند و بتوانند به راحتی مشکلاتشان را مطرح نمایند. معلم باید به دانش‌آموزان اعتماد به نفس بدهد و آن‌ها را در مسیر حل مشکلاتشان همراهی کند (باقری کراچی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۵۱۶).

۴-۱-۳-۵. تأثیر بر یادگیری و رشد دانش‌آموزان: زمانی که معلم به خوبی، مهارت‌های حل مشکلات

را به کار می‌گیرد و به عنوان مشاور و حامی عمل می‌کند، مستقیماً بر یادگیری و رشد دانش‌آموزان تأثیر مثبت می‌گذارد. آنها با مشاهده توانایی معلم در حل مسائل و دریافت حمایت‌های لازم، احساس امنیت و اعتماد به نفس بیشتری پیدا می‌کنند و این می‌تواند به بهبود عملکرد تحصیلی آنها منجر شود (مومنی و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۶۶).

۵-۱-۳-۵. آموزش مهارت‌های حل مسئله به دانش‌آموزان: معلم نه تنها باید خود مهارت‌های حل مسئله

را داشته باشد، بلکه باید آنها را به دانش‌آموزان نیز آموزش دهد. این امر شامل تشویق آنها به تفکر انتقادی،

تحلیل مسائل و پیدا کردن راه‌حل‌های خلاقانه است. با آموزش این مهارت‌ها، معلم به آنان کمک می‌کند تا در آینده به افراد مستقل و توانمند تبدیل شوند (اولا و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۱۳۷).

۵-۳-۲. یادگیری مستمر و الهام‌بخشی

تداوم در یادگیری و انتقال آگاهانه دانش، از ویژگی‌های بارز یک معلم مؤثر و موفق است. معلمی که همواره در حال یادگیری و به‌روزرسانی اطلاعاتش است، «يَقُولُ فَيَفْهَمُ وَ يَسْكُتُ فَيَسَلُّمُ»، می‌تواند دانش خود را به شیوه‌ای مؤثر و قابل فهم به دانش‌آموزان منتقل کند. این مسأله مبتنی بر عوامل گوناگونی است که می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

۵-۳-۲-۱. **یادگیری مداوم:** یک معلم نباید به دانش و مهارت‌های فعلی خود اکتفاء کند، بلکه با توجه به تغییرات سریع در علم، فناوری و روش‌های آموزشی، باید به روز بوده و همواره در حال یادگیری و ارتقاء مهارت‌هایش باشد. این یادگیری می‌تواند شامل مطالعه منابع جدید، شرکت در دوره‌های آموزشی، و تبادل تجربیات با دیگر معلمان باشد (مومنی و همکاران، ۱۳۹۶، ص ۶۱). یکی از راه‌ها برای یادگیری مداوم و فهمیدن، سوال کردن است. در همین رابطه حضرت علی (ع) در حکمت ۳۲۰ می‌فرماید: «سَلِّ تَفْقَهًا...»، «برای فهمیدن بپرس».

۵-۳-۲-۲. **انتقال آگاهانه دانش:** معلم باید با دقت و آگاهی، اطلاعات و مفاهیم قابل فهم و کاربردی را متناسب با نیازها و سطح درک دانش‌آموزان منتقل کند، از این‌رو باید بداند که چه چیزی را، چگونه و چرا به دانش‌آموزان آموزش دهد (صالحی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۸۱).

۵-۳-۲-۳. **تأثیر بر یادگیری دانش‌آموزان:** تعهد معلم به یادگیری مداوم و انتقال آگاهانه دانش، مستقیماً بر کیفیت آموزش و انگیزه دانش‌آموزان تأثیر می‌گذارد و محیط یادگیری فعال و مثبتی ایجاد می‌کند (عسگری متین و کیانی، ۱۳۹۷، ص ۱۹).

۵-۳-۲-۴. **ایجاد محیط یادگیری پویا:** معلم با فراهم‌آوری فضای فیزیکی مناسب، به‌کارگیری روش‌های تدریس فعال، تشویق به مشارکت، توجه به نیازها و علایق دانش‌آموزان، ایجاد فضای امن و حمایتی، و ارائه فرصت‌های یادگیری تجربی، نقشی حیاتی در شکل‌دهی محیط یادگیری پویا ایفا می‌کند. این محیط نه‌تنها یادگیری علمی را بهبود می‌بخشد، بلکه به رشد مهارت‌های اجتماعی و عاطفی دانش‌آموزان منجر می‌شود (سروش، ۱۳۹۴، ص ۷۳).

۵-۳-۲-۵. **نقش الگویی:** معلم به عنوان یک الگو برای دانش‌آموزان عمل می‌کند. معلم با تعهد به یادگیری مداوم، الگویی برای دانش‌آموزان است و بر ضرورت تداوم رشد و یادگیری تأکید می‌کند (اولا و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۱۶۲).

۴-۵. بنیان‌های معنوی

۴-۵-۱. رهبری مبتنی بر قرآن و معارف الهی

این رهبری، جوهره اصلی و هویت بنیادین یک معلم تراز اسلامی است. معلمی که کتاب خدا را محور گفتار و کردار خویش قرار می‌دهد، «قَدْ أَمَكَّنَ الْكِتَابَ مِنْ زَمَانِهِ فَهُوَ قَائِدُهُ وَإِمَامُهُ»، به طور طبیعی به الگویی روشن و الهام‌بخش برای دانش‌آموزان و جامعه تبدیل می‌شود. چنین معلمی، با تأسی به آموزه‌های قرآن و معارف اسلامی، نه تنها دانش خود را به دیگران منتقل می‌کند، بلکه به آنها مسیر صحیح زندگی را نشان می‌دهد.

۴-۵-۱-۱. نقش تربیتی معلم: معلم نه تنها انتقال‌دهنده دانش، بلکه منتقل‌کننده ارزش‌ها، اخلاق و اصول تربیتی است؛ الگویی که مهارت‌های ضروری زندگی اجتماعی را به دانش‌آموزان می‌آموزد (صالحی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۷۵).

۴-۵-۱-۲. استفاده از قرآن و معارف آن: اشاره به قرآن و معارف آن به معنای این است که معلم باید از آموزه‌های اسلامی به عنوان مبنای تصمیم‌گیری‌های خود استفاده کند. قرآن به عنوان کتاب مقدس مسلمانان، شامل اصول اخلاقی، راهنمایی‌های زندگی و آموزه‌های تربیتی است که می‌تواند به معلم کمک کند تا در فرآیند تربیت، تصمیمات صحیح و متناسب با ارزش‌های اسلامی اتخاذ کند (باقری کراچی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۵۱۴).

۴-۵-۱-۳. راهنمایی در تصمیم‌گیری: معلم با راهنمایی در تصمیم‌گیری (از طریق شناسایی مسائل، توسعه مهارت‌های تفکر انتقادی، بررسی گزینه‌ها و پیامدها، و حمایت از فرآیند تصمیم‌گیری) نه تنها کیفیت تصمیم‌گیری دانش‌آموزان را بهبود می‌بخشد، بلکه به شکل‌گیری شخصیت مستقل و مسئولیت‌پذیر آنان کمک می‌کند (شهریاری و نجفی، ۱۳۹۸، ص ۲۱۸).

۴-۵-۱-۴. تأثیر بر دانش‌آموزان: استفاده معلم از قرآن و معارف آن در تصمیم‌گیری‌ها، افزون‌بر تأثیر مثبت بر خود، الگویی عملی برای دانش‌آموزان می‌سازد، تا با الگوبرداری از رفتار او، آموزه‌های دینی را در زندگی به کار ببندند (اولا و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۱۳۸).

۴-۵-۲. زندگی معادمحور و هدفمند

عبارت «وَأَعَدَّ الْقُرَى لِيَوْمِهِ النَّازِلِ بِهِ فَقَرَّبَ عَلَى نَفْسِهِ الْبَعِيدَ وَ هَوَّنَ الشَّدِيدَ»، به توصیف آمادگی برای ظهور و تحولات مرتبط با آن می‌پردازد و از آن می‌توان اصول تربیتی مهمی برای معلم تراز اسلامی استخراج کرد. معلم با تأسی از این کلام امیرالمؤمنین (ع) باید همواره خود و دانش‌آموزان را برای مواجهه با چالش‌ها و تغییرات آماده سازد. این آمادگی چند بُعدی است: نخست، کسب دانش و مهارت‌های لازم

برای مواجهه با مسائل روزمره و تحولات آینده؛ دوم، پرورش تاب‌آوری و سازگاری برای مواجهه مؤثر با شرایط متغیر که مستلزم تقویت اراده و صبر در برابر مشکلات و ناملازمات است. معلم باید با الگوی عملی‌اش این ویژگی‌ها را در دانش‌آموزان نهادینه کند و آنان را برای زندگی در جامعه‌ای پویا و متحول آماده سازد. لذا، این متن به مسائل مربوط به تربیت، آماده‌سازی و تحولات اجتماعی و فرهنگی اشاره دارد:

۵-۴-۱. آماده‌سازی شهرها برای روز ظهور: این بخش از متن به مفهوم آماده‌سازی و تربیت جامعه اشاره دارد. روز ظهور می‌تواند اشاره به ظهور یک حقیقت بزرگ، یک پیشرفت اجتماعی یا حتی ظهور یک شخصیت مهم باشد. این آماده‌سازی می‌تواند شامل تربیت نسل‌های جدید، ایجاد زیرساخت‌های لازم و ترویج ارزش‌های مثبت در جامعه باشد (عسگری متین و کیانی، ۱۳۹۷، ص ۲۱).

۵-۴-۲. نزدیک کردن دور دست: این عبارت می‌تواند به مفهوم کاهش فاصله‌ها و ایجاد دسترسی به اهداف بلندمدت اشاره کند. در زمینه تربیتی، این امر می‌تواند به تلاش برای نزدیک کردن دانش و مهارت‌ها به افراد و جامعه اشاره داشته باشد، تا آنان بتوانند به راحتی به اهداف و آرزوهای خود دست یابند (صالحی و همکاران، ۱۳۹۴، ص ۶۹).

۵-۴-۳. آسان کردن سختی‌ها: نقش معلم در آسان کردن سختی‌ها بسیار حیاتی است. معلمان با شناسایی مشکلات، ایجاد فضای حمایتی، توسعه مهارت‌های حل مسئله، تأمین منابع و حمایت عاطفی می‌توانند به دانش‌آموزان کمک کنند تا بهتر با چالش‌ها کنار بیایند. این حمایت‌ها نه تنها کیفیت یادگیری را بهبود می‌بخشد، بلکه رشد اجتماعی و عاطفی دانش‌آموزان را تقویت کرده، آنان را برای مواجهه با چالش‌های آینده آماده می‌کند (معتد و همکاران، ۱۴۰۱، ص ۲۹۳).

۶. نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش حاضر نشان داد که خطبه ۸۷ نهج البلاغه با مفاهیم عمیقی چون خودشناسی، تقوا، اخلاص و عدالت می‌تواند چارچوبی بنیادین برای تربیت معلمان تراز اسلامی فراهم کند. باید تأکید کرد که علی‌رغم ظرفیت این خطبه در ترسیم ویژگی‌های معلمی - که نقشی بی‌بدیل در رشد شخصیتی و اخلاقی دانش‌آموزان دارد- پژوهش‌های پیشین در حوزه تربیت معلم، کمتر به صورت مستقل و نظام‌مند به این منبع ارزشمند توجه کرده‌اند. عمده تحقیقات موجود بر آیات قرآن، احادیث عمومی یا خطبه‌های پرکاربردتر نهج البلاغه متمرکز بوده‌اند. برای جبران این خلأ پژوهشی و عملیاتی‌سازی یافته‌ها، پیشنهاد می‌شود نخست در عرصه تربیت معلم، برنامه‌های آموزشی براساس چهار رکن خطبه بازطراحی شوند:

ویژگی‌های فردی و اخلاقی: با خودشناسی از طریق شناخت نیازهای درونی و پایبندی به تقوا، در کنار روحیه اخلاص در عمل و پویایی در اعمال نیک، الگویی برای هدایت دانش‌آموزان می‌شود. روحیه

خیرخواهی و انگیزه الهی او مسیر تعالی انسانی و کشف حقایق وجودی را برای آنان می‌گشاید. **عرصه مسئولیت‌های اجتماعی:** به‌عنوان هدایتگری متقی، با پایبندی به عدالت اجتماعی، صداقت در گفتار و رفتار، و همسویی اخلاقی، اعتماد دانش‌آموزان را جلب می‌کند و فضایی برای رشد و تعالی آنان فراهم می‌سازد.

مهارت‌های حرفه‌ای: با تسلط بر مهارت حل مسأله، یادگیری مستمر و نقش الهام‌بخشی، دانش را به‌شکلی مؤثر انتقال می‌دهد. تلفیق علم و تجربه در او، رشد شناختی دانش‌آموزان را تضمین کرده و آنان را برای زندگی بهتر آماده می‌کند.

بنیان‌های معنوی: رهبری مبتنی بر قرآن و معارف الهی، او را به عنصری الهام‌بخش برای ایجاد تحولات فرهنگی - اجتماعی تبدیل می‌کند. این بنیان‌ها، اساس نقش تربیتی او را تشکیل می‌دهند. در بعد سیاست‌گذاری، گنجاندن صریح مضامین خطبه‌های نهج‌البلاغه در اسناد بالادستی (مانند سند تحول بنیادین) و تأسیس مراکز پژوهشی برای تولید منابع آموزشی مبتنی بر قرآن‌محور و معارف اسلامی - که معلم را الهام‌بخش تحولات اجتماعی می‌کند -، می‌تواند جامعه‌ای آگاه، عدالت‌جو و اخلاق‌مدار بسازد. خطبه ۸۷ نهج‌البلاغه با ترکیب حکمت عملی، بنیان‌های معنوی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی، راهبردی تحول‌ساز برای تربیت معلمان ارائه می‌دهد. به‌کارگیری نظام‌مند این مفاهیم، نظام آموزشی را از انتقال صرف اطلاعات به سوی ساختن تمدنی اخلاق‌محور سوق خواهد داد و تحقق این چشم‌انداز مستلزم تبدیل یافته‌های پژوهش به الگوهای عملیاتی در کلاس درس است.

۷. پیشنهاد پژوهش

الف) کاربردسازی نتایج: برای تحقق عملی یافته‌ها، لازم است برنامه‌های آموزشی براساس چهار رکن محوری ویژگی‌های فردی، مسئولیت‌های اجتماعی، مهارت‌های حرفه‌ای و بنیان‌های معنوی طراحی گردد.

ب) توسعه پژوهش: به منظور تکمیل چهارچوب نظری معلم تراز اسلامی، تحلیل محتوای سایر خطبه‌ها و کلمات نهج‌البلاغه با تمرکز بر استخراج مضامین مرتبط با نقش معلم، مبتنی بر روش کیفی و تحلیل مضمون و با نگاه میان‌متنی به قرآن و دیگر احادیث، تا شبکه‌ای جامع از شاخصه‌های معلم تراز در اندیشه امیرالمؤمنین(ع) شناسایی شود و در گام بعدی انجام پژوهش‌های طولی (طی بازه زمانی چند ساله) برای سنجش تأثیر مؤلفه‌های استخراج شده بر رشد اخلاقی دانش‌آموزان و کارایی معلمان در محیط‌های واقعی آموزشی پیشنهاد می‌گردد.

— منابع —

قرآن کریم.

نهج البلاغه.

اصفهانى، مریم؛ شاهى، بتول (۱۴۰۰). خوانشى بر اخلاق حرفه‌ای معلم در تراز نهج البلاغه. رویکردی نو در علوم تربیتی، شماره ۱۰، ص ۵۹-۷۱.

اولا، اسماعیل؛ ارشدی، نعمت‌الله؛ موسی‌پور، نعمت‌الله؛ یادگارزاده، غلامرضا (۱۳۹۸). طراحی الگوی شایستگی معلمان شیمی دوره متوسطه دوم. *مطالعات اندازه‌گیری و ارزشیابی آموزشی*، ۹(۲۷)، ص ۱۲۹-۱۶۷.

باقری کراچی، امین؛ عباس‌پور، عباس؛ آقازاده، احمد (۱۳۹۱). طراحی الگوی شایستگی‌های دانش‌آموختگان دانشگاه اسلامی برای خدمت‌محوری و تأمین نیازهای جامعه. *مدیریت در دانشگاه اسلامی*، شماره ۳، ص ۵۲۰-۵۰۳.

باقری، خسرو؛ ایروانی، شهین (۱۳۸۰). جایگاه نظریه‌های تربیتی در عمل معلم. *روانشناسی و علوم تربیتی*، ۳۱(۲)، ص ۱۲۳-۱۳۸.

توکلی، نسرين؛ بلاغت، سیدرضا (۱۴۰۳). معلم در تراز نهج‌البلاغه: ویژگی‌های لازم معلم در تربیت معلم مطابق نهج‌البلاغه. *آموزش پژوهی نوین*، ۱۰(۳۸)، ص ۵۴-۶۱.

توکلی، یاسین (۱۳۹۷). تربیت معلم تراز نظام جمهوری اسلامی ایران براساس آموزه‌های قرآن کریم. *توسعه حرفه‌ای معلم*، ۳(۲)، ص ۷۵-۸۹.

جاویدان، لایلا؛ علی اسماعیلی، عبدالله؛ شجاعی، علی اصغر (۱۳۹۷). تدوین الگوی ویژگی‌ها و شایستگی‌های معلمی براساس اسناد بالادستی آموزش و پرورش. *پژوهش در نظام‌های آموزشی*، ۱(۴۰)، ص ۱۱۳۶-۱۱۲۳.

خمینی، سید روح‌الله (۱۳۸۹). *صحیفه نور*. تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ج ۱۳، چاپ پنجم.

سروش، کمال (۱۳۹۴). نقش عقل عملی در کمال انسان. *حکمت اسلامی*، ۲(۱)، ص ۶۵-۸۶.

سهروردی، یحیی بن حبش (۱۳۷۲). *مجموعه مصنفات شیخ اشراق*. به تصحیح هانری کربن. تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ج ۲.

شهبخش، آمنه (۱۳۸۸). شناخت و تبیین انسان کامل در حوزه عرفان عملی (براساس آرای عزیزالدین نسفی، سنایی و عطار). *ادبیات فارسی*، ۵(۲۴)، ص ۱۲۷-۱۷۵.

شهریاری، روح‌الله؛ نجفی، حسن (۱۳۹۸). صلاحیت حرفه‌ای مربیان تربیت دینی: ارائه چارچوبی همسو با حکمت ۱۴۷ نهج‌البلاغه. *پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی*، ۲۷(۴۵)، ص ۱۹۵-۲۲۲.

صالحی، کیوان؛ بازرگان، عباس؛ صادقی، ناهید؛ شکوهی یکتا، محسن (۱۳۹۴). بازنمایی ادراکات و تجارب زیسته معلمان از آسیب‌های احتمالی ناشی از اجرای برنامه ارزشیابی توصیفی در مدارس ابتدایی. *مطالعات اندازه‌گیری و ارزشیابی آموزشی*، ۵(۹)، ص ۹۹-۵۹.

صداقت، امیررضا (۱۴۰۰). *بررسی رسالت دانشگاه فرهنگیان در تربیت معلم کارآمد*. در: کنفرانس بین‌المللی علوم تربیتی-روانشناسی، علوم ورزشی و تربیت بدنی، ص ۱-۱۰.

عسگری متین، سجاد؛ کیانی، غلامرضا (۱۳۹۷). الگوی معیار صلاحیت حرفه‌ای معلمی در تراز جمهوری اسلامی ایران. *تعلیم و تربیت*، شماره ۳۴، ص ۳۰-۹.

- فارابی، محمد بن محمد (۱۴۱۳ق). *الاعمال الفلسفیه*. تحقیق و تعلیق جعفر آل یاسین. بیروت: دارالمناهل.
- فتاحی اردکانی، محسن؛ میرشمسی، سید محمدطاها (۱۴۰۳). الگوی مربی تراز از منظر نهج البلاغه و تاثیر آن بر آموزش الهیات. *پژوهشنامه اخلاق*، سال ۱۷ (۶۳)، ص ۶۹-۹۰.
- فرامرز قراملکی، احد (۱۳۸۹). بنیان اخلاقی اصل تقدم تعليم و تربیت خویش بر تعليم و تربیت دیگران در پرتو حکمت ۷۳ نهج البلاغه. *پژوهش‌های نهج البلاغه*، شماره ۳۰، ص ۴۱-۵۷.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۴). *به سوی خودسازی*. قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- مطهری، مرتضی (۱۳۷۸). *انسان کامل*. تهران: انتشارات صدرا، چاپ بیست و یکم.
- معمد، حمیدرضا؛ یحیایی، نرگس؛ قاسمی‌زاده، علیرضا (۱۴۰۱). طراحی و تدوین الگوی تربیت معلم کارآمد تراز جمهوری اسلامی با تاکید بر اسناد بالادستی. *پژوهش در مسانل تعليم و تربیت اسلامی*، شماره ۵۴، ص ۲۷۹-۳۰۱.
- مومنی، آزاده؛ خامسان، احمد؛ راستگو مقدم، میترا؛ طالب‌زاده شوشتری، لیلا (۱۳۹۶). شناسایی ویژگی‌ها و کنش‌های معلم حمایت‌کننده از دیدگاه دانش‌آموزان. *پژوهش‌های تربیتی*، شماره ۳۵، ص ۷۱-۵۲.
- مهدی‌زاده، محمدصادق (۱۳۹۶). بررسی اخلاق حرفه‌ای معلمی در نظام تربیت اسلامی از منظر استاد شهید مطهری. *پژوهش در آموزش علوم انسانی*، ۲ (۲)، ص ۲۲-۳۸.
- نصرتی هشی، کمال؛ کیانی، نرگس؛ بهرامی، حمزه‌علی (۱۴۰۰). مولفه‌های اخلاق حرفه‌ای معلم با تاکید بر تعامل معلم با خود از منظر نهج البلاغه. *توسعه حرفه‌ای معلم*، ۶ (۳)، ص ۲۹-۵۴.
- نیچه، فریدریش (۱۳۸۵). *اراده معطوف به قدرت، آزمایشی در دگرگونی همه ارزش‌ها*. ترجمه محمدباقر هوشیار. تهران: نشر و پژوهش فروزان‌فر، چاپ پنجم.